

Андрій Янко

ОЛЕКСІЙ ХАРСЕКІН ТА ЙОГО ВНЕСОК В ЕТРУСКОЛОГІЮ

ALEXEY KHARSEKIN AND HIS CONTRIBUTION TO ETRUSCOLOGY

DOI: 10.58407/litopis.250413

© А. Янко, 2025. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3556-5119>

Метою статті є висвітлення невідомих загалу сторінок наукової творчості знаного етрусколога Олексія Харсекіна, зокрема його внеску до інтерпретації етрусської мови. **Методи**, що використовуються, складають поєднання історико-біографічного, історико-критичного та комбінованого методу історичної лінгвістики. **Наукова новизна** дослідження полягає у висвітленні невідомих до цього часу відгуків і рецензій вітчизняних і зарубіжних етрускологів на монографію та запропонований Харсекіним метод інтерпретації етрусських написів, а також відповіді на питання, чому йому й будь-кому ще не вдалося віднести етрусську мову до певної мовної сім'ї чи групи і до кінця розтлумачити всі наявні етрусські тексти. **Висновки**. Наукова праця О.І. Харсекіна мала свої підйоми та спади. Почавши як вчитель англійської мови, він у середині 1950-х рр. зацікавився давнім народом етрусками та їхньою таємничою нерозгаданою мовою. Мрія про віднайдення ключа до етрусської мови стимулювала його вивчати різноманітні джерела, перш за все, корпус опублікованих на той час етрусських написів. Він також долучився до збирання й каталогізації нових етрусських написів на теренах СРСР. Харсекін встановив контакти з радянськими та іноземними істориками і філологами, які намагалися вирішити етрусську проблему. Він опублікував цілу низку статей та дві монографії, брав участь у багатьох наукових конференціях з історії та культури етрусків. Проте він не зміг наблизитися до задовільної інтерпретації етрусської мови через недостатню філологічну підготовку. Втім, вповні зрозуміти й класифікувати етрусську мову ще й досі не вдалося нікому, адже археологія поки що не надала лінгвістам довгих різноманітних етрусських і паралельних їм написів на зрозумілій інтерпретаторам мові, а також таких, які мають суспільний зміст, тобто складаються не лише з особистих імен чи спеціальних релігійних термінів.

Ключові слова: О.І. Харсекін, етруски, Стародавній Рим, античність, етрускологія, етруска мова, антикознавство.

The aim of the publication is to highlight the unknown pages of scientific activity of well-known etruscologist Alexei Kharsekin, in particular his contribution to the interpretation of Etruscan language. **The used methods** are a combination of historical-biographical, historical-critical and combined methods of historical linguistics. **Scientific novelty** of the study is highlighting previously unknown responses and reviews of local and foreign etruscologists to the monograph and the interpretation method for Etruscan inscriptions proposed by Kharsekin, as well as the answer to the question of why he and anyone else did not manage to attribute the Etruscan language to a certain language family or group, and to explain completely all the existing Etruscan texts. **Conclusions.** The scientific activity of O.I. Kharsekin had its ups and downs. Starting as an English teacher, he became interested in the ancient Etruscan people and their mysterious, unsolved language in the mid-1950s. The dream of discovering the key to the Etruscan language stimulated him to study various sources, primarily the corpus of Etruscan inscriptions published at that time. He also participated in the collection and cataloging of new Etruscan inscriptions in the USSR. Kharsekin established contacts with Soviet and foreign historians and philologists who were trying to solve the Etruscan problem. He published a number of articles, two monographs, and participated in many scientific conferences about history and culture of the Etruscans. However, he was unable to interpret Etruscan language satisfactory due to insufficient philological training. However, no one all over the world has yet managed to understand and classify Etruscan language completely, because archaeology has not yet provided linguists with long, diverse Etruscan and parallel inscriptions in a language understandable to interpreters, as well as the inscriptions with social meaning which consist not only of personal names or special religious terms.

Key words: O.I. Kharsekin, Etruscans, Ancient Rome, antiquity, Etruscology, Etruscan language, ancient studies

Олексій Іудович (Юдович, Іванович) Харсекін – відомий у вузьких наукових колах дослідник стародавнього народу етрусків та їхньої писемності й мови, його наукова праця

припала на радянські часи. Певний період життя вчений працював і в Україні. Довгий час він був відомий лише безпосередньо за текстами його творів та скупими бібліографічними даними. Натомість постать «дешифрувальника» загадкових для багатьох людей етрусків також є досить загадковою і потребує докладного висвітлення. Останнім часом з'явилися деякі розвідки біографічного характеру, але вони не вповні дають відповіді на питання про справжній внесок ученого в дешифровку етрусської писемності та інтерпретацію мови етрусків, оскільки створювалися науковцями, далекими від антикознавства та етрускології¹.

Ба більше, вони «грішать» протиріччями та фактологічними помилками. Зокрема, Й. Свинко писав, що О. Харсекін спочатку отримав кваліфікацію вчителя німецької мови, однак О. Левенець наводить архівні дані про те, що етрусколог був викладачем англійської мови². Автор словникової статті вказує дату переїзду О. Харсекіна до РРФСР 1968 р.³, натомість, за О. Левенцем, це сталося в 1985 р.⁴ Останній більш точний, оскільки мав можливість користуватися архівними даними й опитувати колег ученого, проте, коли мова заходить про професійну діяльність О. Харсекіна, він теж припускається помилок. Уже в назві статті О. Левенець називає етрусколога лінгвістом (а далі в тексті ще й «світового рівня»), хоча сам зазначає, що той захистився 1967 р. як історик⁵, чому є й підтвердження з нашої особистої бібліотеки, адже маємо ксерокопію автореферату кандидатської дисертації О. Харсекіна саме з історії⁶.

Далі О. Левенець посилається на деякі твори російської історіографії, зазначаючи, що більше інформації можна знайти «у вузькоспеціалізованих наукових лінгвістично-історичних працях з проблематики етрускології, історії мов Середземномор'я в Стародавні часи, історії Стародавнього Риму»⁷. Проте до таких можна віднести хіба що третю працю, монографію лінгвіста С. Яценіцького, бо стаття С. Борисовської (автор невірно називає її «Борисовською») є повідомленням про конференцію з історії та культури етрусків, де доповіді О. Харсекіна присвячено чотири рядки, а полемізують із ним зовсім не лінгвісти⁸. Посилання ж на псевдовченого В. Чудінова⁹, який «доводив» російське коріння етрусків та їхньої мови, є взагалі за межами історичної критики.

Коли О. Левенець пише, що О. Харсекін «вніс своє ім'я в світову історіографію з проблематики історії етрусків і їхньої мови зокрема»¹⁰, це викликає сумнів. Сам він не наводить праць О. Харсекіна іноземними мовами в закордонних виданнях. Нам відомі лише три такі роботи – статті в італійському науковому виданні – журналі «Studi Etruschi»¹¹. Перша англomовна стаття не містить якихось сенсаційних теорій чи висвітлення нових методів інтерпретації мови етрусків¹². Вона присвячена введенню в науковий обіг кількох етрусських написів на кераміці, яка зберігається в Ермітажі в Ленінграді (нині Санкт-Петербург). Друга стаття вводить до обігу ще два етрусських написи з Ермітажу¹³. А третя стаття присвячена бібліографії праць російських дореволюційних і радянських істориків про етрусків станом на 1960 р.¹⁴ Ім'я у світовій історіографії він би заслужив, якби добре просунувся у тлумаченні етрусських текстів, але цього не сталося. Нам невідомо також про участь дослідника у спеціалізованих наукових конференціях за кордоном. Очевидно, він

¹ Що одразу впадає в око, одне з ключових слів у праці: Левенець О. Луцький період науково-дослідної та педагогічної діяльності лінгвіста-етрусколога Олексія Харсекіна (1974–1985 рр.). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 5. С. 196 – «епіграфічні написи», що є тавтологією, адже епіграфіка – це і є «написи».

² Свинко І. Харсекін Олексій Іудович. *Тернопільський Енциклопедичний Словник*. Тернопіль, 2009. С. 664; Левенець О. Луцький період... С. 198.

³ Там само. С. 664.

⁴ Левенець О. Луцький період... С. 202.

⁵ Там само. С. 198.

⁶ Харсекін А. Этрусские надписи как исторический источник: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. ист. наук: спец. 07.00.03. «Всемирная история». Воронеж, 1967. 19 с.

⁷ Левенець О. Луцький період... С. 197.

⁸ Борисовская С. Научная конференция, посвященная истории и культуре этрусов. *Советская этнография*. 1973. № 5. С. 152, 153; див. також: Козловская В. Конференция по проблемам истории и культуры этрусов. *Вестник древней истории* (далі – ВДИ). 1973. № 2. С. 185–192.

⁹ Левенець О. Луцький період... С. 197, 204.

¹⁰ Там само. С. 198.

¹¹ Заради справедливості слід додати, що існує ще німецький переклад першої монографії дослідника: Харсекін А. Вопросы интерпретации памятников этрусской письменности. Ставрополь, 1963. 92 с.: Charsekin A. Zur Deutung etruskischer Sprachdenkmäler. Mit einem Anhang: Etruskische Inschriften in den Museen der UdSSR. Frankfurt a. M.: Klostermann, 1963. 93 s. Про цю працю й рецензії на неї йтиметься далі.

¹² Kharsekin A. Etruscan and Oscan inscriptions in Hermitage museum of Leningrad. *Studi Etruschi*. 1958. Vol. XXVI. P. 267–272.

¹³ Kharsekin A. Two inscribed objects from Hermitage museum of Leningrad. *Studi Etruschi*. 1959. XXVII. P. 151–155.

¹⁴ Kharsekin A. Etruscan studies in the USSR (Bibliographical notes). *Studi Etruschi*. 1960. Vol. XXVIII. P. 485–495.

був не виїзним (в період СРСР не всіх громадян вільно випускали за кордон), а от про причини цього нічого не відомо.

Варто зробити ще одне зауваження. О. Левенець, не розуміючи специфіки наукової роботи етрусолога, пише, що після приїзду до Луцька вчений «продовжив працювати над дешифруванням етрусських написів»¹⁵. Насправді у дешифруванні етрусських написів немає ніякої необхідності, оскільки вони виконані запозиченою у давніх греків абеткою, добре відомою всім спеціалістам-антикознавцям. Ці тексти легко читати (тож ніякого особливого «шифру» не існує), але важко зрозуміти. «Таємницею за сімома печатами» є не писемність, а мова етрусків, яку поки що неможливо віднести до жодної мовної сім'ї чи групи. Тож правильно говорити і писати про те, що необхідно інтерпретувати етрусську мову, або розтлумачити той чи інший текст етрусською.

О. Левенець помиляється й тоді, коли слідом за О. Харсекіним вважає, що той винайшов якийсь особливий метод лінгвістичного дослідження стародавніх написів і текстів¹⁶. По-перше, О. Харсекін займався лише етрусськими написами, не вивчаючи тексти іншими давніми мовами, по-друге, він лише поєднав етимологічний, комбінаторний та білінгвістичний методи разом, назвавши це поєднання новим, комплексним методом. Слушною слід визнати думку колишнього співавтора О. Харсекіна О. Немировського: «Але напевно чи поєднання трьох методів можна назвати новим методом»¹⁷.

Однак і О. Немировський нічого не добився як у сфері задовільного тлумачення окремих довгих етрусських текстів, так і в лінгвістичній класифікації етрусської мови, оскільки не був історичним лінгвістом. Проте незнання предмету, про який пише, призводить біографа О. Харсекіна до приписування останньому того, що він і не робив. Зокрема О. Левенець чомусь вирішив, що О. Харсекін «наводив різноманітні аналогії етрусської мови з сучасною албанською мовою»¹⁸. Насправді, і це відомо не лише спеціалістам, а й любителям науково-популярної літератури старшого покоління, цим займався французький популяризатор З. Майяні¹⁹. Про це й було зазначено у передмові етнографа Н. Красновської до розділу з майбутньої книги Я. Буріана та Б. Моухової, що друкувався в журналі «Советская этнография» в далекому 1969 р.²⁰ Чомусь вона без усяких на те підстав поставила поряд із прізвищем Майяні й прізвище Харсекіна, те саме некритично відтворив О. Левенець, пославшись на розділ книги чеських авторів, а не на передмову до нього іншого автора, до того ж, перетворивши назву журналу на «Советская этнология». Спостворював він й інші цитати, зокрема, посилавшись на монографію С. Яцемирського, стверджуючи, що на зазначених сторінках йшлося про етногенез етрусків, хоча насправді там писалося про зближення О. Харсекіним етрусської мови з етеокіпрською мовою²¹.

Зрештою, О. Левенець дійшов висновку, що О. Харсекін наблизився до віднесення етрусської мови до індоєвропейської мовної сім'ї²². Причому він посилався на дані з Державного архіву Волинської області, не вказуючи конкретно, що це за матеріали. Проте звернення до наукових праць самого О. Харсекіна свідчить про протилежне. На початку своєї діяльності (зокрема у першій своїй монографії²³) він, справді, активно зближував лексику етрусських та грецьких текстів, обережно припускаючи, що етрусська мова належить до індоєвропейської сім'ї. Однак у більш пізніх працях, у «лінгвістичному» розділі спільної з О. Немировським монографії, а також у розділі в збірнику провідних радянських мовознавців він чітко зазначив: «Але беззастережне її (етрусської мови – А.Я.) включення до індоєвропейської сім'ї, нарівні з іншими її членами, було би, звичайно, невинуватим»²⁴.

О. Левенець майже на кожній сторінці згадує про докторську дисертацію О. Харсекіна, яку так і не було дописано й захищено²⁵. Імовіріше, це була дисертація з філології, адже вчений працював на посадах завідувача, а останні роки – доцента кафедри іноземних мов ЛДПІ ім. Лесі Українки. Більшість його наукових робіт було присвячено лінгвістичним питанням. Отже, залишається нез'ясованим, чому, починаючи як мовознавець, до-

¹⁵ Левенець О. Луцький період... С. 199.

¹⁶ Там само. С. 202; Харсекин А. Вопросы интерпретации памятников этрусской письменности. С. 25; Його ж. Этрусская эпиграфика и этрусский язык. Этрусски. Введение в этрускологию. Воронеж, 1969. С. 34.

¹⁷ Немировский А. Этрусски. От мифа к истории. Москва, 1983. С. 82.

¹⁸ Левенець О. Луцький період... С. 203.

¹⁹ Майяни З. По следам этрусов. Москва, 2003. С. 69 et passim (2-е вид. кн. Майяни З. Этрусски начинают говорить. Москва, 1966). Справжнє ім'я – З.С. Ключевич.

²⁰ Буріан Я., Моухова Б. Взгляд в этрусский микромир. Советская этнография. 1969. № 5. С. 106. Повне видання: Буріан Я., Моухова Б. Загадочные этрусски. Москва, 1970. 228 с.

²¹ Яцемирский С. Опыт сравнительного описания минойского, этрусского и родственных им языков. Москва, 2011. С. 5, 9, 28.

²² Левенець О. Луцький період... С. 203.

²³ Харсекин А. Вопросы интерпретации памятников этрусской письменности. С. 75.

²⁴ Харсекин А. Этрусская эпиграфика и этрусский язык. С. 38; Харсекин А. Об этрусском языке. Тайны древних письмен. Проблемы дешифровки. Сборник статей. Москва, 1976. С. 347.

²⁵ Левенець О. Луцький період... С. 198, 199, 200, 201, 202.

слідник захистив кандидатську дисертацію зі всесвітньої історії, а потім знову взявся й не здійснив задумане: отримати докторський ступінь із філології саме вирішивши чи наблизившись до вирішення етрусської проблеми. Враховуючи вищенаведене, залишаються незрозумілими і потребують подальшого висвітлення науковий шлях і справжні здобутки етрусколога О. Харсекіна.

О. Харсекін почав свої етрускологічні студії в період відлиги в Радянському Союзі, коли був послаблений ідеологічний тиск і прочинено «залізну завісу». Ми не знаємо, як і коли він зацікавився етрусською проблемою, з чого почалося його захоплення етрусською епіграфікою та етрусською мовою²⁶. Впевнено можна сказати лише, що відносно вільне пересування Радянським Союзом дало йому змогу зібрати епіграфічні матеріали з античних колекцій Ермітажу в тодішньому Ленінграді та деяких інших міст країни, а потім поділитися цими надбаннями з іноземними мовознавцями. Завдяки володінню англійською та німецькою мовами він зумів написати листи до закордонних дослідників та зв'язатися з редакціями італійського журналу з етрускологічних студій та з видавництвом із ФРН. Цікаво, що на початку своєї кар'єри він не видавав статей російською, а одразу перейшов до випуску робіт іноземною (англійською) мовою. Він не зміг захистити кандидатську дисертацію з філології, хоча це й було би логічним, але видав своє дослідження й інтерпретації деяких етрусських написів окремим виданням спочатку російською в своєму рідному Ставрополі та майже одразу німецькою у Франкфурті-на-Майні.

Як уже зазначалося, у цій книзі О. Харсекін виклав основи свого «нового», комплексного, метода інтерпретації пам'ятників етрускої писемності, який насправді виявився сумою давно відомих етимологічного, комбінаторного та білінгвістичного методів дешифровки. Навів він і декілька прикладів тлумачення етрусських написів. Висновком дослідника було вважати етрусську мову за своєю основою індоєвропейською, дуже близькою до давньогрецької мови²⁷. Одним із перших відгукнувся на монографію про етрусську мову В. Шеворошкін, відомий успішним прочитанням карійських письмен давньої Малої Азії за допомогою «хетто-лувійського ключа»²⁸. Радянський лінгвіст піддав сумніву щільне зближення О. Харсекіним етрускої мови з давньогрецькою: «Проте детальний аналіз матеріалу показує, що багато паралелей є уявними: одні етрусські форми не мають тих значень, які їм приписані, інші піддані невірному членуванню, треті є не етруські, а грецькі слова тощо»²⁹. Загалом же рецензія була схвальною, наголошувалося, що як робоча гіпотеза припущення про індоєвропейський характер етрускої мови може бути прийнятним³⁰.

Оскільки О. Харсекін переклав свою монографію німецькою і вона вийшла в одному з видавництв Західної Німеччини, слід було чекати певної реакції іноземних дослідників. І вона не забарилася. Радянському етрускологу знову поталанило: він отримав відгуки-рецензії від декількох іноземних фахівців. Однак тон цих рецензій у порівнянні з рецензією В. Шеворошкіна був дещо іншим. Зокрема бельгійський філолог-класик Р. Ламбрехтс вказував на недостатню обізнаність радянського вченого із західною бібліографією, оскільки той вважав своїм відкриттям зближення, на яке було вказано за 60 років до нього³¹, також він вказував, що для тлумачення доволі простих тридцяти коротких написів, що склалися майже винятково з особистих імен, явно не треба було городити нового комплексного методу³². Вказувалося також і на ризиковані й не виправдані етимології з грецької, що могло бути пов'язане не зі спорідненістю етрускої та грецької мов, а з запозиченнями в етруску мову з грецької.

Німецький класичний філолог Р. Пфістер у рецензії на монографію О. Харсекіна вказував, що використання нового методу для інтерпретації вибраних написів не було переконливим, оскільки дослідник здебільше користувався надбаннями попередників, а там, де намагався додати щось своє, не мав успіху³³. Р. Пфістер констатував: «Переконливі до-

²⁶ У першій своїй книзі він зазначав, що працював над етрусськими текстами з 1955 р. Див.: Харсекин А. Вопросы интерпретации памятников этрусской письменности. С. 3.

²⁷ Там само. С. 75.

²⁸ Шеворошкин В. Исследования по дешифровке карийских надписей. Москва, 1965. С. 12–14, 286

²⁹ Шеворошкин В. [Рецензия]. Этимология. Принципы реконструкции и методика исследования. Москва, 1965. С. 371. Рец. на кн.: Харсекин А. Вопросы интерпретации памятников этрусской письменности. Ставрополь, 1963. 92 с.

³⁰ Там само. С. 372.

³¹ Lambrechts R. [Book review]. Revue belge de philologie et d'histoire, 1964. T. 42. Fasc. 4. Histoire (depuis la fin de l'Antiquité) – Geschiedenis (sedert de Oudheid). P. 1412. Book review: Charsekin A. Zur Deutung etruskischer Sprachdenkmäler. Frankfurt a. M., 1963. 93 s.

³² Ibid. P. 1413.

³³ Pfister R. [Book review]. Gnomon. 1964. Bd. 36. H. 6. P. 599. Book review: Charsekin A. Zur Deutung etruskischer Sprachdenkmäler. Frankfurt a. M., 1963. 93 s.

кази індоєвропейського характеру граматичної системи та основного словника етрусської мови взагалі відсутні»³⁴.

Французький лінгвіст М. Лежен звернув увагу, що О. Харсекін використав етруске дієслово *seṛḫunse* у хибному написанні *reṛḫunse* (нехтуючи приміткою М. Паллоттіно, публікатора напису) й швидко знайшов для нього грецьку етимологію *περιχώννυμι* – «оточувати землею», що відповідало його задуму перекласти це слово в кінці напису як «збудував»³⁵. Така наперед заданість демонструвала непевність «нового» методу.

Британський лінгвіст угорського походження О. Семеренї зазначав, що метод О. Харсекина визначений досить розпливчато та логічно не дуже задовільно³⁶. До того ж комплексний метод, що складається з трьох методів, насправді виявився одним комбінаторним методом, а етимологічна «перевірка» його висновків зводилася до співставлень винятково з грецькими словами. При цьому вона виявила невисоку лінгвістичну підготовку радянського дослідника³⁷. О. Семеренї навіть прирівняв О. Харсекина до З. Майяні, що в цьому випадку явно не було компліментом.

Проте розбираючи один приклад етимологічного тлумачення вищенаведеними авторами етрусського терміну, англійський лінгвіст сам ступив на «крихкий лід» етрусської епіграфіки. З. Майяні, як відомо, тлумачив етрусську лексику за допомогою албанського «ключа», зокрема слово *ṛarsura* на етрусському люстерку, де зображено пару героїв грецької міфології Пелея та Фетиду (ES 226) він «перекладав» як «викрадення», орієнтуючись на албанський аорист *ṛërsura*³⁸. О. Харсекін обрав для етимологічного співставлення давньогрецьку, використавши дієслово *παράσῴρω* – «викрадаю»³⁹. Справедливою була критика довільних етимологій, але неправі виявилися усі трое. Це слово слід писати як *tarsura*, що було видно вже у збірнику А. Фабретті 1867 р. (CII 109; ThLE, р. 331; ET OI S. 33). Назгал давно відоме люстерко з написом *tarsu perse turms* (CII 296 ter а; ThLE, р. 331; ET AV S. 2), де два останні персонажі ідентифіковані як Персей та Гермес, причому перший намагається відрубати голову жінці на ім'я Тарсу⁴⁰. Це недвозначно свідчить, що *tarsu* було епітетом (епіклесом) персонажа, відомого в грецькій міфології як Медуза Горгона, спочатку прекрасна, потім жаклива з виду жінка зі зміями замість волосся. Відповідно персонаж *tarsura* на люстрі (ES 226)⁴¹, жінка, що шокована (нажахана), коли Пелей хапає на плечі Фетиду, може означати Нажахана, Закам'яніла (враховуючи обставини міфу про Персея та Медузу) чи щось подібне.

Повернімося до рецензій на працю О. Харсекина. Відомий лінгвіст Дж. Вотмау почав свою рецензію, іронізуючи про те, що радянський вчений переклав книжку німецькою, немовби закордонні фахівці не зрозуміють його російської, при цьому він не проминув вказати, що деяким може бути неприємною саме німецька мова⁴². Очевидно, відлуння Другої світової ще було відчутним. Проте навіть в наш час глобалізації та електронного перекладу більшість англомовних дослідників продовжують ігнорувати неангломовні твори, особливо кириличні тексти. Однак були й слухні зауваження. Як й інші рецензенти, англійський мовознавець констатував, що три старих методи разом ніколи не народжували новий⁴³. Також замало, на його думку, коли сорок слів із тридцяти написів вважаються пов'язаними з грецькими та латинськими й етруска мова на цій підставі проголошується індоєвропейською. Істиною і до сьогодні є твердження ученого: «Ми не зупинимося, поки ми не знайдемо мову, пов'язану з етрускою або похідну від неї, мову, яку ми вже можемо інтерпретувати з упевненістю, тобто тому, що ми її знаємо (а не думаємо, що знаємо)»⁴⁴.

Отже, О. Харсекін дечого добився: про його дослідження дізналися на Батьківщині та за кордоном. Не можна сказати, що цей дебют був вдалим: його студії піддали доволі суворій критиці. Та дослідник не сумував. Уже після перших рецензій він виступив зі спростуванням власної теорії: на конференції в Ленінграді в квітні 1964 р. у доповіді «До пи-

³⁴ Ibid.

³⁵ Lejeune M. [Book Review]. *Latomus*. 1965. T. 24. Fasc. 1. P. 176. Book review: Charsekin A. Zur Deutung etruskischer Sprachdenkmäler. Frankfurt a. M., 1963. 93 s. Пор.: Харсекин А. Вопросы интерпретации памятников этрусской письменности. С. 47.

³⁶ Szemerényi O. [Book review]. *Journal of Roman Studies*. 1966. Vol. 56. Part. 1–2. P. 272. Book review: Charsekin A. Zur Deutung etruskischer Sprachdenkmäler. Frankfurt a. M., 1963. 93 s.

³⁷ Ibid.

³⁸ Майяни З. По следам этрусков. С. 426.

³⁹ Харсекин А. Вопросы интерпретации памятников этрусской письменности. С. 61, 73–74.

⁴⁰ Crugnola M. Perseo e Medusa sugli specchi etruschi. Un frammento inedito del civico Museo archeologico di Milano. *Aristonothos. Rivista di Studi sul Mediterraneo Antico*. 2022. № 18. P. 230. Fig. 15.

⁴¹ Харсекин А. Вопросы интерпретации памятников этрусской письменности. С. 61, рис. 1.

⁴² Whatmough J. [Book Review]. *Classical Philology*. 1967. Vol. 62. № 1. P. 50. Book review: Charsekin A. Zur Deutung etruskischer Sprachdenkmäler. Frankfurt a. M., 1963. 93 s.

⁴³ Ibid. P. 50.

⁴⁴ Ibid. P. 51.

тання про взаємини етрусської та грецької мов» він відмовився від тісного зближення етрусських та грецьких слів (крім прямих твердо встановлених запозичень, наприклад, назв гончарних виробів) та відійшов від визнання етрусської мови індоєвропейською⁴⁵. Та це вже не мало якогось суттєвого значення.

6 липня 1964 р. настала його зоряна година. Тут немає значного перебільшення, бо в цей день справді сталася велика подія для всієї етрускології та для всіх етрускологів. Розкопки біля середньовічного замка Санта Севера за 50 км від Риму (де в античний період розташовувався Піргі, порт етрусського міста Цере) розпочалися приблизно тоді, коли О. Харсекін розпочав цікавитися етрусками та їхньою мовою. За сім сезонів у 1957–1964 рр. було відкрито фундаменти двох храмів VI–V ст. до н. е. Найбільш хвилююче відкриття здійснили студенти-практиканти в останній рік розкопок посередині між ділянками цих храмів, на відкритому жертovníку. Коли зняли пів метра ґрунту, П. Дж. Гуццо наштотхнувся на три тонкі золоті платівки розміром приблизно 19x8 см кожна⁴⁶. Знахідку змогли оцінити прибулі за деякий час керівники експедиції Дж. Колона та М. Паллоттіно. Коли платівки розгорнули, виявилось, що вони вкриті літерами, причому більш довгі тексти виконані етрусською та пунійською мовами (інколи говорять про білінгву, паралельні двомовні тексти, але частіше про квазібілінгву, тобто тексти не зовсім подібні), третій текст етрусською більш короткий, але є, так би мовити, конспектом довгого етрусського тексту. Забігаючи наперед, варто зазначити, що сподівання за допомогою білінгви відносно довгих текстів соціально-політичного змісту просунутися в інтерпретації етрусської мови не справдилися через не досить добре зрозумілу пунійську мову.

Немає потреби тут перелічувати, скільки з тих пір було опубліковано досліджень і висловлено гіпотез стосовно цих невеличких за обсягом написів. О. Харсекін, який на цей час зарекомендував себе в СРСР єдиним етрускологом-лінгвістом, теж відзначився публікаціями з тлумачення й історичного контексту цих епіграфічних пам'яток⁴⁷. Однак головне, що в цей час сталося, так це знайомство О. Харсекіна з О. Немировським, який вже давно працював над історією раннього Риму й Італії (захистивши докторську дисертацію) та теж цікавився етрусками, але розраховував на майбутні лінгвістичні відкриття О. Харсекіна. Мабуть, саме Немировський і запропонував Харсекіну захистити під своїм керівництвом кандидатську дисертацію зі всесвітньої історії, а не з філології, що й було зроблено, як уже зазначалося, в 1967 р. ТанDEM дослідників випустив спільну монографію та декілька статей, але подальша співпраця не склалася. Причиною була недостатня підготовка фахівців. О. Немировський був талановитим літератором (залишив після себе цілу бібліографію творів історичної прози та збірки віршів), але вичерпав себе як дослідник. О. Харсекін, як ми бачимо з його творчості й з досліджень О. Левенця, мав слабку філологічну підготовку, що завадило йому захистити дисертацію доктора філологічних наук. Закритість Радянського Союзу не дозволила радянським етрускологам вповні співпрацювати зі своїми зарубіжними колегами. Адже саме в Італії розташовувалися центри етрусської цивілізації, тож саме тут відбувались та передбачаються відкриття нових епіграфічних матеріалів, в тому числі й таких жаданих білінгв, особливо латино-етрусських білінгв.

Отже, наукова праця О. Харсекіна мала свої підйоми та спади. Почавши як вчитель англійської мови, він у сер. 1950-х рр. зацікавився давнім народом етрусками та їхньою таємничою нерозгаданою мовою. Це спонукало його до вивчення всього масиву інформації про етруску цивілізацію та античну культуру. Пізніше він перейшов на роботу до закладу вищої освіти, де була можливість займатися не лише викладацькою, а й науковою роботою. Мрія про відкриття ключа до етрусської мови стимулювала його вивчати різноманітні джерела, передовсім корпус опублікованих на той час етрусських написів. Він також долучився до збирання та каталогізації нових етрусських написів на теренах СРСР. О. Харсекін встановив контакти з радянськими та іноземними істориками і філологами, які намагалися вирішити етруску проблему. Він опублікував низку статей та дві монографії, брав участь у багатьох наукових конференціях з історії та культури етрусків. Крайнього спеціаліста з етрускології в Радянському Союзі не було. Та всьому є межа. Він не зміг наблизитися до задовільної інтерпретації етрусської мови через недостатню філологічну підготовку. Втім, вповні зрозуміти й класифікувати етруску мову й досі нікому не вдалося, адже археологія поки що не надала лінгвістам довгих різноманітних етрусських і

⁴⁵ Харсекин А. К вопросу о взаимоотношениях этрусского и греческого языков. (Греческо-этрасские словарные соответствия). *Античное общество: труды конференции по изучению проблем античности*, г. Ленинград, 9–14 апреля 1964 г. Москва, 1967. С. 208–219.

⁴⁶ Etruscans: Italy's Lovers of Life / Ed. D. Brown. Alexandria, Virginia: Time-Life Books, 1995. P. 26.

⁴⁷ Харсекин А., Гельцер М. Новые надписи из Пирги на финикийском и этрусском языках. *ВДИ*. 1965. № 3. С. 108–131; Його ж. Проблема этрусско-карфагенских отношений в свете новых эпиграфических данных. *ВДИ*. 1969. № 1. С. 101–107. Опосередковано про написи з Піргі (нині Санта Севера) він писав і в деяких інших публікаціях.

паралельних їм написів на зрозумілій інтерпретаторам мові, а також таких, що мають суспільний зміст, тобто складаються не лише з особистих імен чи спеціальних релігійних термінів.

References

- Boryskovskaya, S. (1973). Nauchnaya konferentsiya, posvyashchennaya istorii i kulture etruskov [Scientific conference dedicated to the history and culture of the Etruscans]. *Sovetskaya etnografiya – Soviet ethnography*, 5, P. 151–153.
- Burian, Ya., Moukhova, B. (1969). Vzgl'yad v etruskii mikromir [A look into the Etruscan microcosm]. *Sovetskaya etnografiya – Soviet ethnography*, 5, P. 119–126.
- Kharsekin, A. (1963). Voprosi interpretatsii pamyatnikov etruskoi pismennosti [Issues in the interpretation of Etruscan writing monuments]. Stavropol, Russia.
- Kharsekin, A. (1967). Etrusskie nadpisi kak istoricheskii istochnik [Etruscan inscriptions as a historical source]. Voronezh, Russia.
- Kharsekin, A. (1969). Etrusskaya epigrafika i etruskii yazik // Nemirovskii A.I., Kharsekin A.I. Etruski. Vvedenie v etruskologiyu [Etruscan epigraphy and the Etruscan language. The Etruscans. Introduction to Etruscology]. Voronezh, Russia.
- Kozlovskaya, V. (1973). Konferentsiya po problemam istorii i kulturi etruskov [Conference on the history and culture of the Etruscans]. *VDI – JAH*, 2, P. 185–192.
- Levenets, O. (2019). Luts'kyi period naukovo-doslidnoi ta pedahohichnoi diialnosti lnhvista-etruskolo-ha Oleksiia Kharsekina (1974–1985 rr.). [The Luts'k period of scientific research and pedagogical activity of the linguist-Etruscan scholar Oleksiy Kharsekin (1974–1985)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific bulletin of Uzhhorod national university*, 5, P. 196–204.
- Maiyany, Z. (2003). Po sledam etruskov [In the footsteps of the Etruscans]. Moscow, Russia.
- Nemirovskii, A. (1983). Etruski. Ot mifa k istorii [The Etruscans. From myth to history]. Moscow, Russia.
- Shevoroshkin, V. (1965). Issledovaniya po deshifrovke kariiskikh nadpisei [Research on the deciphering of Karia inscriptions]. Moscow, Russia.
- Svynko, I. (2009). Kharsekin Oleksii Iudovych. [Kharsekin Oleksiy Iudovich]. Ternopil, Ukraine.
- Yatseмирskii, S. (2011). Opyt sravnitel'nogo opisaniiya minoiskogo, etruskogo i rodstvennykh im yazykov [Experience of a comparative description of Minoan, Etruscan and related languages]. Moscow, Russia.

Янко Андрій Леонідович – кандидат історичних наук, викладач історії України, Комунальний заклад освіти Полтавський базовий медичний фаховий коледж Полтавської обласної ради (вул. Стрітенська, 51а, 36000, Полтава, Україна).

Yanko Andrii – PhD in historical sciences, lecturer in the history of Ukraine, Municipal educational institution Poltava basic medical professional college of the Poltava regional council (51a Stritenska str., 36000, Poltava, Ukraine).

E-mail: andrewyanko223@gmail.com

Дата подання: 2 квітня 2025 р.

Дата затвердження до друку: 11 серпня 2025 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Янко, А. Олексій Харсекін та його внесок в етрускологію. *Сіверянський літопис*. 2025. № 4. С. 139–145. DOI: 10.58407/litopis.250413.

Цитування за стандартом APA

Yanko, A. (2025). Oleksii Kharsekin ta yoho vnesok v etruskologiyu [Alexey Kharsekin and his contribution to Etruscology]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 4, P. 139–145. DOI: 10.58407/litopis.250413.

